

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2007-2008

Aydınlanmadan Günümüze Siyasal İktisat

Galip Yalman

Siyasal iktisat iki yüz yıllık geçmişi olan bir ilgi ve bilimsel faaliyet alanıdır. Bu kavramı ilk kullanmaya başlayan, kendi disiplinlerini, kendi uğraş alanlarını bu şekilde tanımlayanlar açısından bir bilim dalı, toplumsal gerçekliklere bütünsel bir çerçeve içinde bakma anlayışını gündeme getiren bir kavramdır. Ancak, özellikle 19.yüzyılın son çeyreğinden itibaren toplumsal gerçeklikle “bilimsel olarak” uğraşmaya, bilimsel bilgi üretmeye damgasını vurmuş olan pozitivistim etkisiyle gündemden düşmüş ya da düşürülmüştür. Pozitivizmin bilimsellik anlayışı, 20. yüzyılın önemli bir bölümünde herhangi bir sıfat eklenmeden “Bilimsel faaliyet böyle yapılır” şeklinde algılanmıştır. Pozitivizmin kurduğu egemenliğin öncesinde toplum bilimleri yokmuşçasına düşünülecekse, kendilerini siyasal iktisatçı olarak tanımlamış ve zaman içinde de farklılaşmış, birbirlerine rakip pozisyonlar oluşturmuş kişileri de bilim dışı saymak gerekir, çünkü pozitivistim bilim anlayışının epey dışında ‘bilimsel faaliyet’ göstermişlerdir.

Siyasal iktisadın kimisine göre çok kapalı bir kutu, hatta uzak durulması gereken bir kavram olması, bilim dışı bir alan gibi düşünülmesi böyle bir çerçeve içinde baktığımız zaman çok da yadırganacak bir şey değildir. 19. yüzyılın son çeyreğinden 20. yüzyılın son çeyreğine kadar olan yaklaşık yüz yıllık dönemde siyasal iktisat diye bir kavram sanki yoktu. Ya da vardı ama pozitivistim tanımladığı bilim anlayışı çerçevesinde, bilimsel faaliyetlerin oldukça dışında marjinal, radikal bir duruşu ya da yaklaşımı tanımlamak için kullanılıyordu. Ancak 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren siyasal iktisat tabiri caizse yeniden “moda” oldu ve farklı siyasal iktisat ekolleri gündeme geldi. Pozitivizmin etkisi günümüzde de sürüyor tabii, üstelik yeniden moda olan siyasal iktisat yaklaşımlarından kendine göre ilginç sentezler oluşturuyor. Peki, nasıl oluyor da aşağı yukarı yüz yıllık bir aradan sonra yeniden herkesin benimsediği bir bilimsel faaliyet alanı haline geldi siyasal iktisat?

Aydınlanma, 18. yüzyılın başlarından itibaren özel olarak bu isimle anılmaya başlanan bir düşünce geleneğidir. Avrupa kökenli birçok düşünce geleneğinde olduğu gibi, ortaçağın ilahi kökenli, gücünü oradan alan, dolayısıyla gerçekliği ona bağlı olarak tanımladığı ölçüde ona ilişkin bilgiyi de aynı biçimde üretmeye yönelik anlayışından bir kopuşu ifade etmek anlamında insan aklını, düşüncesini, ‘rasyonel birey’i temel alan bir anlayışı esas alır. Siyasal iktisat, bu anlayışın bir uzantısı olarak İskoç Aydınlanması olarak ifade edilen bir akımın temsilcileri olan Adam Smith, David Ricardo gibi, Avrupa düzeyinde kapitalizmin sanayi devriminin ilk gerçekleştirildiği topraklarda yaşamış düşünürlerle özdeşleştirilir. Günümüzde de pozitivistim bilimi tanımlayıcı egemenliği başladıktan sonra pozitivist anlamda bilimsel iktisadın kurucuları sayılan bu düşünürler aslında siyasal iktisadı soyut bir bilim olarak tanımlamışlardır. Çünkü bilimsel bilgiyi, pozitivistlerin daha sonra sınırlayacağı bir biçimde gözleme dayalı ve ona bağlı olarak geliştirilen, belli test etme yöntemleri ile sınırlamayan bir biçimde bilimsel bilginin üretilebileceğini düşünmüşlerdir. Onlara göre bilgi üretmek, daha sonra egemen olan pozitivist anlayışta olduğu gibi bilimsel bilgiyi üreten kişinin değer yargılarını dışarda bırakmasını zorunlu kılmaz. İnsanların buldukları toplumsal ilişkiler çerçevesinde geliştirecekleri değer yargıları bunun çok doğal bir parçasıdır; dolayısıyla sadece gözleme dayalı düşünmeyip, ele aldıkları tarihsel-toplumsal gerçekliğin ne olduğuyla birlikte nasıl oluştuğunu ve bundan sonra da nasıl oluşabileceğini, diğer bir deyişle nasıl değiştirilip dönüştürülebileceğini de incelerler. Toplumsal gerçekliği sadece anlamak değil değiştirmek, klasik siyasal iktisatçı olarak anılan Adam Smith ile başlayan gelenekte de söz konusudur, ki Aydınlanma ekolü itibarıyla düşünürseniz bu da çok doğaldır, çünkü onlar da insan aklının kendi içinde bulunduğu koşulları daha iyileştirebileceği temelinden yola çıkarlar. Rasyonel birey kendi gerçekliğini anlayabildiği, bilgisini üretebildiği ölçüde yaşam koşullarını daha iyileştirebilecek, dolayısıyla toplumsal ilişkiler bütününde kendini ileriye doğru taşıyabilecek kapasiteye sahip bireydir.

Bu açıdan bakıldığında siyasal iktisadın temel özelliklerinden biri de mevcudun nasıl dönüştürülebileceği üzerine düşünce üretmesidir.

Düşünce üretmenin nasıl olacağına ilişkin olarak zaman içinde farklı siyasal iktisat ekollerinin oluştuğunu söylemek mümkündür. Klasik ekole ya da kuruculara yönelik, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren özellikle 1850-1860'lı yıllarda Karl Marx ve Friedrich Engels ile başlayan bir eleştirel bakış açısı da vardır. Çok iyi bilindiği gibi 'siyasal iktisadın eleştirisine önsöz' diye bilinen çalışmadan kaynaklanarak, bilimsel bir yöntem olarak 'eleştiri'yi esas alan alternatif bir siyasal iktisat yaklaşımı da çıkar. Daha sonraki kimi yorumculara bakarsanız, klasik siyasal iktisat ekolü sadece Adam Smith ve David Ricardo ile başlayan bir gelenek olmayıp, aynı zamanda Marx'ın adından yola çıkılarak Marksist diye ifade edilen, eleştirel siyasal iktisat ya da siyasal iktisadın eleştirisi denilebilecek yorumu da kapsar. Dolayısıyla ortak nokta, toplumsal gerçekliği bütünlüğü içinde ele almaktır; ama bunu nasıl yapacağımız, bilimsel bir bilgiyi nasıl üreteceğimiz noktasında da ciddi farklılaşmalar mevcuttur.

Karl Marx ile başlayan eleştirel geleneğe kadar siyasal iktisat belli bir soyut bilim tanımıyla gelirken, Marx'ın biraz sonra irdelemeye çalışacağım eleştirel yaklaşımının ardından, 1870'lerden itibaren pozitivistimin ortaya çıkışı ve bilimsel anlayış olarak egemen olmaya başlaması söz konusudur. Bu bağlamda, iktisadın bir bilim olarak tanımlanmasıyla birlikte ortaya bir başka yöntem tartışması daha çıkar. Doğa bilimleri için geçerli yöntemlerin, sosyal olguların anlaşılması açısından yetersiz olduğu itirazıyla, subjektivist denen alternatif bir epistemolojik yaklaşım, iktisadın bilimsel yöntemi olma iddiası ile gündeme gelir.

Ne var ki, 20.yüzyılın son çeyreğine kadarki süreçte, pozitivistimin hem iktisat, hem de sosyal bilimlerin hemen her alanında egemen olduğunu gözlemek mümkün. Bu süreçte kendini soyut bir bilim olarak tanımlayan siyasal iktisadın geçirdiği evrimin de oldukça çarpıcı olduğunu belirtiyim. Bir terim olarak gündemden düşmesi ile birlikte onun yerine pozitivistimin zaman içinde toplumsal gerçekliği belli parçalara ayırarak her bir parça için kendi biliminin geliştirilmesi diye ifade edebileceğimiz bir anlayışın gündeme geldiği görülür. Dolayısıyla iktisadın yanı sıra siyaset bilimi, sosyoloji, daha sonra 20. yüzyılda gösterdiği gelişmeler çerçevesinde uluslararası ilişkiler ve benzeri bilim dallarının gündeme gelmesiyle, yaklaşık yüz yıllık serüven içerisinde siyasal iktisat diye bir kavramdan kimsenin fazla söz etmediğini gözlemek mümkündür. Siyaset bilimi, iktisat gibi alanların kendi içinde, adeta o alanlarla sınırlanmış gerçeklikleriyle pozitivist kriterler çerçevesinde uğraşan bilim dallarının geliştiği görülür. Pozitivistimin kendi içinde de farklı ekoller ve tümdengelim-tümevarım gibi, üretilen bilginin nasıl test edileceğine ilişkin farklı yaklaşım biçimleri çıksa da ağırlıklı olarak pozitivist çerçevenin dışında kalan yaklaşımları, bilhassa eleştirel siyasal iktisat geleneği çerçevesinde yapılan çalışmaları bilim dışı sayan, "ideolojik" sayan gibi birtakım söylemler de yaygınlaşır.

Belki, siyasal iktisat bir kavram olarak unutulmuş görünür. Ancak, klasik siyasal iktisatçıların, pozitivist iktisat biliminin kurucu babaları gibi sunulması da bir başka çarpıcı gelişmedir. Tümünden gelim çerçevesinde bireyin rasyonel ve -iktisat biliminin yeniden tanımladığı biçimde- sadece kendi çıkarlarını maksimize eden bir varlık olarak tanımlanması ile klasik siyasal iktisat okulunun bireye ilişkin temel varsayımlarının iktisat bilimine devredildiği ölçüde aralarında bir bütünsellik ya da bir devamlılık kurgulamak yaygınlaşmıştır.

Öte yandan, paradoksal olarak 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1960'lardan itibaren ağırlıklı olarak pozitivistime karşı alternatif bilimsel yöntemlerle bilgi üretebilme uğraşı veren ya da onu önemseyen insanlar açısından pozitivistimin egemenliğini kırabilmek için "eleştirel siyasal iktisat" diye ifade ettiğimiz kavramdan güç alma yönelimi gündeme gelmiştir. "Eleştirel" kelimesi de büyük ölçüde düşmüş ve siyasal iktisat, siyasal uzantılarına doğrudan girmeden, yönetsel bir perspektifte Marx'ın eleştirel geleneği çerçevesinde bilgi ürettiğini düşünenlerin kavramı ve uğraş alanlarını tanımlama biçimi haline gelmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren, pozitivistim eleştirisi olarak gündeme gelen 'disiplinlerarası yaklaşım'ın da, eleştirel siyasal iktisat anlayışından esinlenen arayışları ifade eden bir slogan olduğunu söylemek mümkündür. 1960'ların sonlarından itibaren siyaset bilimi, iktisat, sosyoloji gibi alanlarda karşılaştırmalı çalışma yapanların, pozitivistimin yarattığı o cenderede sanki geçilmez ve biraz da görünmez duvarlar varmışçasına hareket etmenin toplumsal gerçekliği anlamakta getirdiği kısıtlamalardan kurtulabilmenin yolu olarak disiplinlerarası yaklaşımı, bir başka deyişle eleştirel bir siyasal iktisat anlayışını gündeme getirme çabası vardır.

Burada bir paradokstan söz edilebilir; çünkü eleştirel siyasal iktisat, Adam Smith ile başlayan geleneğin bir eleştirisini de ifade eder. Her ikisini de siyasal iktisat ekolü olarak düşünürseniz, içindeki farklı pozisyonları siyasal iktisat ile özdeşleştirmek ya da o etiketi onlar için kullanmak çok da aykırı bir durum değildir. İlginç olan, yüzyıllık bir gelenek içinde pozitivistler açısından unutulmuş gözükken siyasal iktisat

kavramının yine bilimsel faaliyetin adeta dışında, kenarında duran ve pozitivist meydanda okuduğu ölçüde de yadsınmaya gayret edilen bir yaklaşımı simgeler hale gelmesidir.

Böyle bir süreçte bakıldığında, 1970'lerden, özellikle de 1980'lerden itibaren siyasal iktisat neden yeniden merkeze (*mainstream*) oturtulmuş, pozitivist çerçeve içinde düşünmeye, üretmeye ve öğretmeye yatkın insanların tamamı değilse bile önemlice bir kısmı açısından neden makbul bir yaklaşım olmuştur? Bu sorunun yanıtını, kısacası, kapitalizmin 1970'lerde yaşadığı kriz döneminde aramak gerekir.

1970'lerde yaşanan ekonomik kriz dünya kapitalizmi açısından 1945 sonrasında kurulan uluslararası iktisadi düzenin çatırdadığı, belli kurumsal yapıların ciddi ölçüde tamamen ortadan kalkmasa bile nitelik değiştirdiği bir dönemdir. Bu dönemde, söz konusu krizin nasıl aşılacağı konusunda eleştirel bakış açısının gerek Batı kapitalist ülkeleri, gerekse az gelişmişler olarak tanımlanan ama sisteme belli ölçülerde entegre edilmiş ülkeler açısından ne tür açılımlar, ne tür değişim olanakları taşıdığına ilişkin canlı bir tartışma ortamı söz konusudur. 1970'lerin sonlarından itibaren, 60'lardan başlayan eleştirel geleneğin bir anlamda akademik dünyada da giderek daha etkin daha etkili bir konum kazandığı gerçeğinin yerini, 1980'lerden itibaren Marksizmin krizi diye bir tartışmaya bıraktığı görülür. İlginç bir tesadüftür ki, 1983 Marx'ın da 100. ölüm yıldönümüne denk gelir. Buna paralel olarak siyasal iktisat yeniden makbul addedilir, bilim dışı bir kavram olmaktan çıkıp yeniden bilimsel bir faaliyet alanı olarak tanımlanmaya başlar. Bilimsel faaliyette de, ilginç bir biçimde kendini yeniden Adam Smith, David Ricardo geleneğine, İskoç Aydınlanmasına dönerek temellendirme çabası gözlenir. Aynı zamanda da ilginç bir biçimde yüzyıllık pozitivist iktisat egemenliği çerçevesinde pozitivist iktisadın bir takım vazgeçilmezleriyle belli bir sentezini üretme çabası vardır.

Yüz yıllık iktisat biliminin gelişmesi içinde olan, ama görece daha ikincil bir pozisyonda yer alan, subjektif bir epistemolojik bakış açısını esas alan, literatürde zaman zaman "Avusturya ekolu" olarak Friedrich Hayek ve benzeri isimlerle anılan bakış açısından da büyük ölçüde etkilenecek günümüze kadar gelen dönemde kimine göre "yeni siyasal iktisat", kimine göre "yeni kurumsalcılık" ve benzeri isimlerle anılan, ama önemli, 'makbul' bir bilimsel faaliyeti tanımlamak için kullanılmaya başlanan bir kavramdan söz ediyoruz. Ancak burada Adam Smith geleneğinde de olduğu söylenen, bireyi temel alan düşünceden ve pozitivist gelenekte de devam ettiğini söylediğimiz varsayımlardan vazgeçilmemiştir. Buna göre, gerçekliğin doğası da diyebileceğiniz düşüncenin temeli bireydir; diğer unsurlar onun ilişkilerinin, hareketlerinin, eylemlerinin sonucunda ortaya çıkan ve hiçbir zaman bireyden bağımsız bir gerçeklik olarak önem atfetmemeniz gereken şeylerdir, ama bilimsel faaliyetin de nesnesi olabilirler. Bu durumda yapılan bilimsel bilgi üretme faaliyetinin ilginç bir yanı daha vardır: Biraz önce söylediğim çerçevede, yeni siyasal iktisat anlayışı, krizi aşmak için sadece 1945-1970 döneminde uygulanan iktisadi ve sosyal politikaların değil, onları temellendiren belli bir kavramsal çerçevenin de değiştirilmesi gerektiğini vurgular. Bunu yaptığı ölçüde de sadece mevcut gerçekliği ve ortaya çıkardığı sorunları ortaya koymak anlamında bilgi üretmeye çalışan bir çaba olarak kalmaz. Aynı zamanda, toplumsal gerçekliğin ne olduğuna, nasıl anlaşılması gerektiğine ve nasıl değiştirileceğine ilişkin birtakım değer yargılarını da içerir.

Bilimsel faaliyetin toplumsal yapıları da dönüştürücü bir özelliği vardır. Dönüştürücü olmak eleştirel gelenekten farklı olarak, kapitalizmin dönüştürülmesi yoluyla başka bir toplumsal düzenin kurulması anlamına gelmez. Kapitalizmin yaşadığı sorunların özellikle kriz evrelerinde ortaya çıkması da tesadüfi değildir; benzer krizlerin yaşanmaması için ne yapılması gerektiği konusunda uzun vadeli bir temel hazırlanması, toplumsal düzenin benzer sorunları yaşamaması için kapitalist olma niteliğini değiştirmeden nasıl dönüştürüleceğinin saptanması gerekir.

Bu bağlamda, devlet-ekonomi ya da siyaset-ekonomi ilişkisinin yeniden tanımlanması neyi ifade ediyordu? 1930'lardaki krizi aşmak için gerekli görülmüş olan ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan uluslararası ekonomik düzen çerçevesinde de sürdürülen devlet müdahaleciliğinin sona erdirilmesini. Batı'da refah devleti, bizim gibi toplumlarda kalkınmacılık ya da gelişmecilik diye ifade edilen müdahale biçimleri, 1970'lerdeki krizin nedeni sayıldığı için, yeni siyasal iktisat yaklaşımını benimseyenler bundan vazgeçilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Hatırlamakta yarar var, 20. yüzyıl boyunca pozitivistin kurduğu görünmez duvarlar nedeniyle devlet-ekonomi ilişkisi, bir alanın bir başka alana müdahale etmesi olarak algılanmıştır. Bu ise devletle piyasayı, siyasetle ekonomiyi birbirinden ayırtmak ve aralarında görünmez duvarlar inşa etmek anlamına gelir. Bu duvarları nasıl inşa edeceğimiz konusuna bakıldığı zaman, iktisat biliminin yüz yıllık pozitivist gelenek içinde kurduğu, 20. yüzyılın ikinci yarısında moda olan deyimle, "paradigmanın penceresinden bakmak" ve siyaset veya uluslararası ilişkiler gibi pozitivistin ekonomi dışı olarak tanımladığı alanları da kapsayıcı bir yöntemsel iddia olarak siyasal iktisattan söz etmek gerekir. Söz konusu alanların, iktisadın bugüne kadar geliştirdiği yöntemlerle, Adam Smith geleneği diye varsayılan bütünsel çerçeve içinde incelenebileceği ileri sürülür. Dolayısıyla ortaya yeni bir paradoks çıkar. Farklı disiplinler ya da o disiplinlerin tanıdığı alanlar arasındaki ilişkiyi yeniden kurmayı ve bir anlamda o duvarları aşmayı hedefliyor gibi görünen bir çabayla birlikte, aradaki duvarları belki de eskisinden daha sağlam kurma çabası girer devreye; çünkü üretilen bilimsel bilgiye dayanarak, toplumsal gerçeklik yeniden tanımlanarak dönüştürülmek istenmektedir. Özellikle 1930'lardan başlayıp 80'lere kadar gelen süreçte Batı dünyasında da az gelişmiş ülkelerde de devletin müdahalesi diye ifade edilen iktisat alanına, bir başka deyimle piyasa ekonomisinin işleyişine dışarıdan şu veya bu gerekçeyle

yapılan müdahalelerin yol açtığı olumsuzlukların yeniden üretilmemesi, aşılabilmesi için devletin o alanlara girmemesinin gerektiği yönünde bir söylem geliştirilir. 1980'lerin başlarında moda olan deyimle, fiyatların belirlenmesinin piyasaya bırakılması gerektiği vurgulanır, çünkü o bakış açısına göre 1980 öncesi dünyasında fiyatlar piyasa tarafından belirlenmemektedir. 1930'lardan 80'lere kadar olan süreçte devletin müdahalesi bu bakışa göre hem kaynakların en etkin biçimde kullanılmasını hem de refahın piyasa yoluyla olabileceği en üst düzeyde geliştirilmesini engelleyici sonuçlara yol açmıştır. Bu dönem bir anlamda bütün olumsuzlukların kaynağı olarak görülür, çünkü devlet-piyasa ilişkisinde müdahaleler yoluyla piyasanın işleyişinin engellendiği, bozulduğu, çarpıtıldığı düşünülüyordu, piyasanın "özgürleştirilmesi" ve bireyin kendi doğal yetenekleriyle kendi çıkarlarını maksimize edeceği bir ortamın yaratılması anlayışı gündeme gelir. Paradokslardan biri de 1945 sonrası dönem için sadece eleştirel siyasal iktisat diye ifade edilen bakış açısından bile kapitalizmin "altın çağı"ndan söz edilmesidir.

1980 sonrası moda olan ifadeleriyle söylersek, bireyin tercihlerine bağlı olarak bir ekonomik toplumsal düzen anlayışı egemen kılınmaya başlanır ve bunun çaresi de bireyin davranışlarını anlamakta bulunur. O güne kadar iktisat alanı için kullanılan temel varsayımların diğer alanlardaki davranışları da anlamak için geçerli olduğu düşünülür. Pozitivizmin kendi yöntemleriyle de test edilemeyecek varsayımlara dayalı, birtakım hipotezlerle test edilmesi söz konusu olmayan ekonomi dışı alanlara da çözümleyici bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmakta ve bunun adına pozitivizmin etkisinden ya da süzgecinden geçirek "yeni siyasal iktisat" denmeye başlanmaktadır.

Yeni siyasal iktisat, kendi içinde de farklılıklar taşımakla birlikte günümüzde yeniden moda ya da makbul olmuştur. Batı dünyasında kapitalizmin krizini çözüp yeniden o krize neden olan sıkıntı kaynağı sorunları ve ilişkileri değiştiren, bu bağlamda devlet müdahalelerine müsaade etmeyen ve bunu sadece teorik düzeyde bırakmayıp pozitivizmin en temel ilkelerinden kuram-politika ilişkisini belli iktisadi ve sosyal politikalara da dönüştürecek ya da onları yönlendirecek bir anlayıştır bu. Bizim toplumumuzda da özellikle iktisadi ve sosyal politika uygulamalarında egemen olan artık Türkçeleştirdiğimiz deyimle neoliberal anlayış bu temele dayanır. Bu anlamda iktisatın diğer alanlara taşmasını, yaygınlaşmasını, onları yönetsel anlamda egemenliği altına almasını ifade etmek için eleştirel perspektif, "iktisadın emperyalizmi" kavramını kullanmaya başlamıştır.

Toplumsal gerçekliğin tek unsurunu birey olarak alan, bireyin faaliyet gösterdiği tüm alanların aynı biçimde incelenmesi gerektiğini zorunlu sayan yeni siyasal iktisat yaklaşımına getirilebilecek başlıca yönetsel eleştiri şudur. Eleştirel perspektifin 19. yüzyıl koşullarında klasik siyasal iktisada, yani Adam Smith geleneğine yönelttiği temel bir eleştiri, toplumsal gerçekliğin tarihsel koşullardan, onun somut düzeyde gündeme getirdiği ilişkilerden, yani sınıf mücadelelerinden bağımsız bir biçimde incelenemeyeceğidir. Bunlardan bağımsız bir birey varmışçasına, onu sadece kendi çıkarları için hareket eden bir atoma dönüştürdüğünüz ölçüde, kavramsal çerçevelerin güvenilir nitelikte bilgi üretmekte ciddi zaafı taşıyıp, tarih dışı bir niteliği olacağı ve mevcut toplumsal ilişkilerin devamından yana onu bir araç olarak kullandığımız ölçüde de belli bir anlamda taraf olduğunuz söylenebilir. Klasik siyasal iktisat, genel olarak "ekonomi"yi değil, özgül bir üretim tarzını tahlil etmekte olduğunu asla tam olarak kavrayamadı. Ama kapitalist ekonominin mekanizmalarını anlamaya ve bu üretim tarzının ortaya çıkarmış olduğu sorunların çözümü, onun doğurduğu olumsuzlukların ortadan kaldırılması için öneriler geliştirmeye çalıştı. Başka bir ifadeyle, siyasal iktisat bilimi bir ideolojiye, bir haklı çıkarma öğretilerine, sermaye kesiminin çıkarlarının nasıl korunacağına, bunalımların nasıl önüne geçileceğine, kapitalist üretim tarzının var kalmasının nasıl güvence altına alınabileceğine ilişkin reçeteler peşinde pragmatik bir arayışa dönüştü.

Günümüzde, yeni siyasal iktisatla pozitivizmi sentezleme çabalarının sonuçlarının pozitivizm açısından sonuçları pek de parlak olmasa gerek. Çünkü değer yargılarından arındırılmış, tarafsız bir bilgi olmadığı, bu anlamda bilimsel bilginin belli amaçlarla üretildiği, dolayısıyla kapitalizmin sorunlarından olabildiğince arındırılmış bir biçimde sürdürülmesinden yana bir işlevi olduğu gerçeğiyle karşı karşıya gelinir. Dolayısıyla iktisadi ve sosyal politikalar diye ifade edilen değişik alanlardaki uygulamalara, karar alma süreçlerinin sonuçlarına etki yaptığı ölçüde de ciddi bir sorun haline gelir. Çünkü olay sadece akademik dünyayla ulus devletler çerçevesinde üretilen politikalarla sınırlı kalmaz. Dünya Bankası, IMF gibi global ekonominin düzenleme araçlarından, Avrupa Birliği gibi uluslararası kurumsal düzenlemelerdeki belli politikaların belirlenme biçimine, değişik düzeylerde bunun uzantıları, etkileri, yansımaları görülür. Buna bağlı olarak değişik toplumlarda yaşayan insanların, yeni siyasal iktisat anlayışının kurguladığı ve tartışılmaz doğrular olarak sunduğu parametreler çerçevesinde kendi gerçekliklerinin tanımlaması sağlandığı ölçüde belli bir çerçeve içinde yönlendirilmeleri söz konusudur. Bir başka, son zamanlarda sık kullanılmaya başlanılan ifadeyle, neoliberal hegemonya sağlanmış, zaman içinde de pekiştirilmiş olur.

Burada, yeni siyasal iktisat açısından yönetsel açıdan sıkıntılı bir durum ortaya çıkar. Ortaya konulan analiz çerçevesinde bireyin kendisi dışında birtakım gerçeklikler olduğu görülür. Örneğinde devlet vardır. Devlet aslında belirli toplumsal üretim ilişkileri bağlamında ortaya çıkar, o ilişkilerin tarihsel süreçlerde belirlenen bir somutlanma biçimidir, ancak yeni siyasal iktisat bağlamında öyle algılanmaz. Özellikle bizim gibi toplumlarda devletin insan ilişkilerine bağlı olarak değiştirilebilecek, dönüştürülebilecek bir yapı olmadığı vurgulanır.

Bizim toplumumuzda, Batı'nın yaşadığı tarihsel gelişme sürecini yaşamadığımız ölçüde sizin gerçekliğinizin ondan farklı olduğu üstüne bir saptama yapılır ve günümüzde Batı'yla özdeşleştiren birtakım evrensel değerlere bağlı olarak değişmesi gerektiği vurgulanır. Bu sadece günümüzün meselesi değildir. 20. yüzyılın değişik dönemlerinde Türkiye'de bunun örnekleri görülür. Medyada da çok sık tartışıldığı biçimiyle örneğin Türkiye'de bir devlet geleneği olduğu, Türkiye gerçekliğinin anlaşılması için Batı'da geliştirilmiş liberal ya da Marksist yaklaşımların geçerli olamayacağı, dolayısıyla Türkiye'de devlet ve toplumsal sınıflar arası ilişkiler kurulamayacağı, Türkiye kapitalizminin devlete bağımlı özgün bir yapı taşıdığı gibi yaklaşımların envai çeşidi değişik on yıllarda ileri sürülmüştür. Bugün yaşadığımız da bunun bir başka örneğidir, Avrupa Birliği ve IMF çapalarına duyulan ihtiyaç da bu bağlamda rasyonalize edilmeye çalışılmaktadır.

Her dönemde olduğu gibi belli bir krizi aşmakta belli bir noktaya gelinebildiği, kapitalizmin 1970'lerdeki krizi belli bir biçimde yeni siyasal iktisat anlayışına bağlı politikalarla çözülebildiği, önceki dönemin toplumsal sınıf ilişkilerine bağlı dengeler bir biçimde dönüştürülebildiği, çalışan emekçi kesimlerin toplumsal mücadeleler sonucunda elde ettiği demokratik hak ve özgürlükleri kısıtlayan düzenlemelerin birçok ülkede hayata geçirilebildiği, bunun dünya düzeyinde kaynakların daha etkin kullanılması için gerekli olduğu vurgulanabildiği ölçüde mesele yok gibi gözükebilir. Aslında hem yönetsel olarak hem de politika alanındaki sonuçlar olarak ciddi bir paradoksu da içeren bir durum söz konusudur. Rasyonel birey eğer kendi çıkarlarıyla hareket eden bir atom idiye bir önceki dönemin alışkanlıklarından nasıl vazgeçirilebilir? İnsanlara kendi çıkarları gereği o günkü koşullarda elde ettikleri bazı şeylerden vazgeçmeleri, belli fedakârlıklar yapmaları gerektiği de söylenir. Gerekçe, kriz aşıldıktan bir süre sonra belli bir noktada yine çok tüyler ürpertici bir biçimde "kazan kazan" durumunun yaratılmasıdır. İnsanların bugün kaybettiklerinin karşılığı olarak yarın mutlaka birtakım kazançları olacağı söylenir.

"Yeni siyasal iktisat" denen bakış açısının temel unsuru olan bireyin, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bir atomun, başka türlü hareket etmesi nasıl sağlanır? Ona tabiri caizse belli havuçlar gösterilmesi gerekir. Havuçları gösterecek olan, o güne kadarki bir sürü sorunun da kaynağı olarak gösterilen devlet ya da siyasi karar alma mekanizmalarıdır. Bizimki gibi ülkelerde bu, birkaç yüzyıllık bir gelenekle birçok evreden geçmesine rağmen değişmeyen bir şey olarak sunulduğu zaman, ileriye dönük havucu da sallayan devlet olmak durumundadır. Siyasi karar alma mekanizmaları yoluyla insanlar belli noktalara doğru yönlendirilmeli, onlara "Bugün kaybediyorsun ama yarın kazanacaksın" mesajı verilmelidir. Turgut Özal'ın temsil ettiği anlayış ve söylem bunun Türkiye'deki en tipik örneğidir.

Bu konuda şöyle bir paradoks da vardır: Yeni siyasal iktisat, devletin bu tür havuçlar sallamamasını, olayı piyasaya bırakmasını, piyasanın her şeyi belirlediği bir toplumsal düzenin yaratılmasını istemektedir. Devlet kural koyacak ve kurallara uygun davranışlar olup olmadığını denetleyici bir mekanizma oluşturacaktır. Bu anlamda devlet mümkün mertebe küçültülecek, 1945 sonrası dünyasından 1980 sonrasına geçişte birçok ülkede yaşandığı gibi iktisadi alandan büyük ölçüde çekilmesi sağlanacaktır. "Reform" diye sunulan şeylerin uygulayıcı ajanı da devlet olmak durumundadır, çünkü belli piyasa aktörleri o değişikliklerden rahatsız olabileceklerdir. Örneğin, ithal ikameci firmalar özellikle korumacı duvarların devamını isteyeceklerse ortaya çıkabilecek potansiyel direnişe müdahale edilecektir. Bu yapıldığı ölçüde aslında devlet çok temel bir noktaya, merkeze yerleştirilmektedir. Bir taraftan devletin ekonomik alanın dışına çıkarılmasından söz edilirken, bir yandan da devleti anlamak için bireysel davranış varsayımlarının geçerli olduğunu söylenmektedir. Devlet ekonomi dışı olacak, ama bunları dağıtan bir mekanizma olarak işlevini sürdürecektir. Kendi dışında mekanizmaların (IMF, AB, Dünya Bankası vs) sağladığı imkânlar çerçevesinde belki havuç dağıtacaktır, ama bu politikaların yol açtığı olumsuzluklar gündeme gelebilecek, gelir dağılımı giderek bozulacak, yoksulluk gibi birtakım sorunlar ortaya çıkacak, büyüyecektir.

Devleti anlamak için bireyin kendi çıkarı için hareket ettiğinden yola çıkan düşünce kanalıyla yeni düzenlemeler yapılmakta, bu da yeni siyasal iktisat kavramının yönetsel olarak en temel zaaflarından birini ortaya çıkarmaktadır; çünkü dönüştürülmesi istenen devlet aslında bütün istenmeyen özelliklerini de beraberinde taşımaktadır. IMF ve Dünya Bankasının terimleriyle, birinci ve ikinci kuşak reformlar yolu ile, siyaset ile ekonomi ayrıştırılmaya çalışılmakla kalınmayıp, siyaset ile devleti de ayrıştırma çabasına girilir. Bu anlamda siyaset kötüdür, çünkü hangi havucun kime dağıtılacağı siyasi pazarlıklara bağlıdır. Dolayısıyla, devlet siyasetin dışında tutulmaya çalışılır. Devlet belli kurumlar aracılığıyla tanımlandığı ölçüde, siyasetin etki alanı dışında belli özerk kurumlar yaratılmaya, Merkez Bankası "bağımsız" statüye kavuşturulmaya çalışılır. Türkiye örneğinde olduğu gibi değişik alanlarda üst kurullar oluşturulur.

Böyle bir durum aslında şunu da getirir: İnsanların kendi dışlarında gördükleri olguları değiştirecek bir gücü kendilerinde görmemesi gerekir. Özerkliğin böyle bir tarafı da vardır. Düzenin, bir başka deyişle neoliberal hegemonyanın devamında da çok temel bir önem kazanır. Çünkü buna nasıl karşı çıkılacağı konusunda çaresiz kalınmaya başlanır. O güne kadar alışkanlık edinilen siyaset yapma biçimleri, partiler, sendikaların büyük ölçüde etkisiz kaldığı ve o temel çerçevenin dışına çıkacak fikirler üretilemediği ölçüde, iktisadın diğer alanlara ilişkin yayılmacı, etkin ya da kimisinin deyimleriyle emperyalist bir tavır oluşmakla kalmaz, insanların toplumsal gerçekliği değiştirebilecek güçten yoksun olduğu da düşünülmeğe başlanır.

Türkiye’de olmasa bile, gelişmiş birçok kapitalist ülkede kendilerini belli toplumsal sınıflarla aidiyet ilişkisi içinde gören insanlar, kendilerini başka aidiyet ilişkileri içinde tanımlamaya başlarlar. Bir başka deyişle, sınıf temelli siyaset artık gündemden kalkar, modası geçmiş, bir başka döneme aitmiş varsayılır. Dolayısıyla çaresizlik, devlete bağımlılık artar; çünkü yoksullar ondan yardım almakta, işadamları onun vereceği teşviklerden bağımsız hareket edememektedir. Kapitalizme en azından başka bir kriz evresine kadar devam edebilecek bir alan yaratılmış olur ve dünya düzeyinde de bunun geçerliliği kanıtlanmaya çalışılır.

Bu süreçte uluslararası siyasal iktisat diye bir alan, bir disiplin ortaya çıkar. Özellikle Batı kaynaklı uluslararası siyasal iktisatta bu temeller üzerinde sadece ulus devletler düzeyinde ya da yerel düzeyde değil, uluslararası düzeyde ilişkilerin nasıl olduğuna ilişkin hem birey temelli hem pozitivizmin parametreleri içselleştirilerek, bu kez uluslararası bir toplumsal kapitalist yapının temellerinin ne olması gerektiği, aksaklıkların neler olduğu, nasıl değiştirilmesi gerektiği üzerine çeşitlenmeler yapılmaya başlanır. Dolayısıyla her alan, her düzey bu bağlamda hegemonik projenin önemli unsurlarından biri haline gelir.

Günümüzde, iktisadın emperyalizmine karşı, ulus devlet, uluslar üstü ve uluslararası her ölçekte, insanların toplumsal gerçeklikleri dönüştürebilme kapasitesine sahip olduğunu ortaya koymak, bu anlamda bilimsel bilgi üretmek, acil bir görev haline gelmiştir. Bu bağlamda, kapitalizmin sorunlarına çözüm bulmaya çalışmakla sınırlı bir uğraşa indirgenmiş gözükken siyasal iktisat anlayışına karşı, toplumsal gerçekliklere bütünsel bir çerçeve içinde eleştirel bakma anlayışının bir kez daha araştırma ve tartışma gündemini belirler bir konuma gelmesi önem kazanmaktadır. Kapitalizm var olduğu sürece, toplumsal gerçekliğin tarihsel koşullardan, onun somut düzeyde gündeme getirdiği ilişkilerden, yani sınıf mücadelelerinden bağımsız bir biçimde oluşmadığı, dolayısıyla bunları yok sayan ya da yadsıyan yaklaşımların bilimsel bilgi üretiminde, yaklaşık iki yüz yıldır haklı olarak eleştirilen yetersizlikleri olduğu hatırlanmalıdır.